



Damir Globočnik

SIMPLICISSIMUS NA SLOVENSKI NAČIN

Prvi satirični oziroma humoristični listi so na Slovenskem začeli izhajati nekaj desetletij kasneje kot pri večjih evropskih narodih. Podobno kot nemški, francoski, angleški, češki in drugi satirični listi so bili tudi slovenski satirični listi politično obarvani: Alešovčev Brenclaj (1869-1875; 1877-1886) je zagovarjal staroslovenska stališča, mladoslovenske poglede je poskušal uveljavljati Levstikov Pavliha (1870), oba pa sta nastopala proti Nemcem, medtem ko se je v Trstu za slovenske interese potegoval mladoslovenski Juri s pušo (1869/1870). Liberalni tabor se je do konca 19. stoletja še nekajkrat polotil izdajanja satiričnih listov, vendar so vsi poskusi že v kratkem času propadli. Med razlogi za neuspeh sta bila gotovo najpomembnejša: preveliki tiskarski stroški in premajhno število naročnikov, kar pa še ne pomeni, da bi satiričnim listom primanjkovalo bralcev.

V prvem desetletju 20. stoletja je zabave željne slovenske bralce poskušalo razveseljevati kar troje listov, ki so se zgledovali po enem najbolj znanih satiričnih listov s preloma stoletja - Münchenskem *Simplicissimusu* (1896-1967).¹

¹ Politično-satirični tednik *Simplicissimus* je na prelomu 19. v 20. stoletje veljal za najbolj znan satirični list v nemško govorečih deželah. Dosegal je naklado 80.000 izvodov. Leta 1896 ga je v Münchnu po vzoru francoskih listov *Gil Blas-illustré* in *Assiette au beurre* ustanovil podjetni Albert Langen, ki je med literarne sodelavce uspel pritegniti tako pomembna imena, kot so August Strindberg, Richard Dehmel, Otto Julius Bierbaum, Jakob Wassermann, Knut Hamsun, Frank Wedekind in Thomas Mann, ki je deloval v vlogi lek-

Jež (1902-1909)

Satirični list *Jež* - "*Polmesečnik za šalo in satiro (lastnina in tisek Dragotina Hribarja v Ljubljani)*" je začel izhajati v Ljubljani leta 1902. Urejal ga je Srečko Magolič st. List, ki ga je krasil tudi podnaslov "*Šaljiv in zafrkljiv list. Glasilo veseljakov*", se je sprva precej razlikoval od Škrata (1883-1885) in Rogača (1886-1888), satiričnih listov, ki sta pod Magoličevim uredništvom izhajala pred več kot desetletjem in se izogibala politični karikaturi. Na naslovnici 1. št., ki je izšla 10. decembra 1902, je Jež namreč objavil ostro politično karikaturu z naslovom *Miklavževa politična darila slovan-*

*torja in korektorja. Podobno tmeniten je bil tudi seznam karikaturistov, ki so začeli bolj in bolj stopati v ospredje lista in si - kljub temu da so delovali na področju časopisne risbe - že kmalu pridobili sloves velikih umetnikov. Med najpomembnejše karikaturiste so sodili: Thomas Theodor Heine (1867-1948), Bruno Paul (1874-1966), Wilhelm Schulz (1865-1952), ki so sodelovali z listom že od začetka, Karl Arnold (1883-1953), Norvežan Olaf Gulbransson (1873-1958), ki se je pridružil leta 1902, Ferdinand von Reznicek (1868-1909), Erich Schilling (1885-1945), Eduard Thöny (1866-1950) in Rudolf Wilke (1873-1908). Kasneje so s *Simplicissimusom* kot neodvisni likovni sodelavci sodelovali tudi Ernst Barlach (1870-1938), George Grosz (1893-1959), Käthe Kollwitz (1867-1945), Alfred Kubin (1877-1959) idr.*

Karikatura, ki jo je okrog leta 1900 v nemško govorečih deželah populariziral *Simplicissimus*, je stilno temeljila na podlagi različnih likovnih smert. Prevladovala je secesijska risba oziroma ilustracija, ki se je povezala s postimpresionizmom, simbolizmom, zgod-

skim narodom. Na karikaturi, ki je bila za tedanje tiskarske zmožnosti razkošno odtisnjena v treh barvah, je Hinko Smrekar (1883-1942) upodobil nemškoliberalnega ministrskega predsednika in notranjega ministra dr. Ernesta Körberja (*"Košarja"*), ki z besedami: *"Prejmite te dragocene darove, moji ljubljenci! Nemcem pa ne dam ničesar!"*, izroča predstavnikom slovanskih narodov (Slovincu, Čehu, Poljaku...) - prazne košare. V naslednjih številkah se ji pridružijo še druge. List je izhajal na 12 straneh, na katerih je bilo sprva polno karikatur in satiričnih ilustracij, ki sta jih risala Miljutin Zarnik in Hinko Smrekar. Poleg njih pa zasledimo tudi risbe drugih, precej slabših avtorjev. Smrekar je tudi avtor vinjete na naslovnici, ki prikazuje pisano družino v boju z ježem. *"Govoreče"* naslovnice, pri katerih je bil naslov prepleten z likovno upodobitvijo, so bile značilne za humoristične liste 19. stoletja.

Hinko Smrekar je kasneje postal prvo ime domače karikature, toda kdo je bil prvovrsten risar Miljutin Zarnik, ki se je pri svojih karikaturah naslonil na v tem času najbolj znamenit zgled - karikaturno risbo v Münchenskem satiričnem listu *Simplicissimusu*, in je svojo željo, iz Ježa narediti slovenski *Simplicissimus*, celo dobesedno pokazal s tem, da je na karikaturu v 4. številki vključil tudi *Simplicissimusovo* maskoto - popadljivega buldoga, ki ga je po naključju prav tako za 4. številko prvega letnika *Simplicissimusa* iz leta 1896 narisal Thomas Theodor Heine?

njimi oblikami ekspresionizma kot tudi z dobršno mero akademske tradicije. To so bili skupni temelji, iz katerih je vsak od karikaturistov razvil lasten način bravurozne risbe in se pogosto posvetil tudi specializiranemu področju satirične ilustracije. Večina je uporabljala mešano tehniko med risbo s svinčnikom, tušem in prekrivajočimi barvami, ki je bila primerna za dobre reprodukcije. Barvo so pogosto dodajali šele med tiskom. Takšni so bili npr. galantni, s čutnostjo nabiti prizori, ki jih je risal Ferdinand von Reznicek, ki so veljali za poseben magnet za publiko. Kljub vrhunskemu nivoju risarji *Simplicissimusa* z izjemo K. Arnolda in T. T. Heinea niso bili avtorji upodobljenih tem oziroma vsebinske zasnove karikatur. Pobude, sugestije in naročila zanje so namreč običajno dobivali na tedenskih sejah uredništva.

Popularnost *Simplicissimusa* je temeljila na mešanici cinične in nekoliko mračne satire, erotike in bavarskega lokalno obarvanega humorja, v enaki meri pa tudi na publicistični neustrašnosti. Ostro se je loteval notranje in zunanje politike wilhelmovske Nemčije in se opredeljeval zoper militarizem, imperializem, nemško kolonialno politiko, avtoritarnost, nastopal proti Cerkvi, komentiral spore med strankami, pa tudi gledališke dogodke, razstave, Münchenski boemski vrvež in škandale, ki so pretresali takratno Nemčijo, na-

Dejstvo, da Ježev karikaturist Miljutin Zarnik ni bil nihče drug kot najstarejši sin dr. Valentina Zarnika, človeka, ki je zaradi lastne karikature sprožil usodne dogodke, ki so pokopali Levstikovega Pavliho, imamo lahko za igro usode. Dr. Valentin Zarnik je iz *"slavljanske gorečnosti"* sinu nadel ime po pravoslavnem svetniku. Miljutin Zarnik je bil tudi nečak Ivana Kosa (1846-1907), ki bi ga morda lahko imeli celo za avtorja prvih "slovenskih" časopisnih karikatur. Kot nam poroča Jakob Alešovec (1842-1901) v svoji satirični avtobiografiji *"Kako sem se jaz likal, povest slovenskega trpinca v poduk in zabavo"* (1884), naj bi bile objavljene okrog leta 1860 v satiričnem listu *Fliegende Blätter*, ki je od leta 1844 izhajal v Münchnu.²

Dr. Miljutin Zarnik (1873-1940) je bil za časa svojega življenja sicer bolj kot karikaturist ali ilustrator znan kot kritik in pisatelj, kajti od likovne kariere se je poslovil že na začetku stoletja.³ Prvotno mu je bila namenjena vojaška služba, toda po maturi je odšel študirat na umetniško akademijo v München, kjer se je gibal v umetniških krogih in obiskoval umetniško šolo Antona Ažbete. Njegovo umetniško ime je bilo *Artifex*. Hkrati je v Gradcu doštudiral pravo (1893-1898). Najprej je bil zaposlen pri finančnem ravnanstvu v Ljubljani, od leta 1900 pa na ljubljanskem magistratu, kjer je leta 1904 postal magistratni tajnik in pozneje ravnatelj uradov. Leta 1931 je hudo zbolel in se umaknil v pokoj.

padal junkerje itd. Zaradi žalitev veličanstva ali domnevnih prekrškov proti nramnosti so se zato vrstili sodni procesi in prepovedi, ki jih je znalo uredništvo spretno izkoriščati v propagandne namene.

Simplicissimus je sicer izhajal vse do leta 1967, toda po prvem desetletju 20. stoletja so se že začele kazati nekatere pomankljivosti. Listu je nekako pričelo zmanjkovati zanimivih tem, saj so se na njegovih straneh znova in znova pojavljali tipizirani liki poročnika, pastora, birokrata, debelušnega Bavarca in suhljatega Prusa. Od leta 1914 dalje nikakor ni mogel več veljati za vzorčni primer publicistične neustrašnosti, saj iz opozicije nenadoma prešel na pot konformizma, ki je mestoma mejil celo na ekstremni nacionalizem in šovinizem. Naklada lista je upadala tudi po 1. svetovni vojni. Zaigrano zaupanje mnogih naročnikov mu nista pomagala povrniti niti izrazita antinacistična usmeritev od konca dvajsetih let dalje niti Georg Grosz, ki je sicer poživil umetniški nivo ilustracij. V prvem desetletju 20. stoletja pa je *Simplicissimusova* zvezda seveda še vedno bleščeče sijala.

² Jakob Alešovec, *Kako sem se jaz likal*, Ljubljana 1975, str. 303-304.

³ Biografski podatki po: France Koblar, *"Zarnik Miljutin"*, Slovenski biografski leksikon, 14. zvezek, Ljubljana 1986.

Zarnik je že leta 1894 narisal ilustracije za po-vest J. Janežiča Gospa s pristave, ki je bila objavljena v Domu in svetu. Sledile so ilustracije za Finžgarjevo pesnitev Triglavu iz leta 1896, kar poleg karikatur in ilustracij za Ježa zaenkrat predstavlja celotno znano Zarnikovo likovno zapuščino. Obsežnejša je bila njegova literarna bera, saj je poleg novele La bella Gina (Ljubljanski zvon, 1897) za Slovenski Narod napisal številne črtice in kritike ter poročila o kulturnih dogodkih v Ljubljani. Leta 1910 je skupaj s Franom Govekarjem uredil knjigo Ljubljana po potresu.

Njegovi likovni prispevki v Ježu so razumljivo presegali risbe še ne dvajsetletnega, nadarjenega in tudi samozavestnega Smrekarja, zato je škoda, da Zarnik, ki je postal ugleden državni uslužbenec in mu umetniško-boemski prilastek sodelavca satiričnega lista ali pa že samo ilustratorja, verjetno ne bi niti malo koristil,⁴ na likovnem področju ni več deloval. Za Zarnikovo prekinitev sodelovanja z Ježem pa so bila kriva predvsem politična prerekanja - konkretno drobna Ježeva bodica zoper dr. Ivana Tavčarja -, ki so ga verjetno za vselej odvrnila od risanja karikatur in celo ilustriranja, kar nam je sporočil tudi sam Zarnik. Na platnicah prvega izmed vezanih letnikov Ježa, ki jih hrani NUK v Ljubljani, je namreč lastnoročno zapisal naslednjo "Opazko": *"Jaz sem bil nekoliko časa sotrudnik, ker sem želel, da bi imeli izvirni humoristični list. Tedaj sem risal in napisal in si kaj izmislil."*

Moje znamenje v risbah je MZ, včasih pa .../op. trikotnik s tremi pikami/

Ko so prišle, v št. 14, nekateri napadi proti dr. Tavčarju, sem takoj prostovoljno odstopil moje sotrudništvo.

M. Zarnik 1932

⁴ Maja 1906, na dan, ko je v Lattermanovem drevoredu nastopal Wild West Show Buffalo Billa, so po ljubljanskih ulicah razgrajali mladi boemi Hinko Smrekar, Fran Tratnik, Vladimir Levstik in Vladimir Svetek. Magistratni stražnik je Svetka, ki je Smrekarju v šali grozil z revolverjem, aretiral. Ostali trije so ga spremili do magistratnih zaporov in se dali skupaj z njim zapreti. Na ljubljanskem magistratu so jih zaradi kršitve javnega reda in miru obsodili na petdnevni zapor in povračilo pravnih in sodnih stroškov. Kršilci javnega miru so se pritožili na kranjsko deželno vladu in se zagovarjali s pijanostjo. Magistratni tajnik in policijski načelnik Miljutin Zarnik je v poročilu deželno vladu še posebej opozoril, naj ne bo mila z obtožen- ci. Tratnika, Smrekarja in Levstika bi po njegovem lahko prizanesljivo obravnavali, ne pa tudi Svetka, ki je nepoboljšljiv pijanec in ga ne tzučt nobena kazen. Predlagal je, naj se prvim trem kazen spremeni v glo-

Št. 9.

V Ljubljani, dne 6. januarja 1906.

Leto I.

Imate radi solate in veliki
kor. lina 10 —
pol. lina 8 —
celi lina 2 50

Imate
Pozornost! List stane 20 stotinov
Po večerni ureni po dopolniti.

OSF.

Uredništvo sprejema in besedilne priloge
ter jih ne vrne.

Uredništvo je v Ljubljani, Rožarjeva ulica 5.
3 nadst. , upravnih po temnem stolu.
Posamezna številka 20 vin.

Politico-satirični tednik.



Nekatere moje risbe so včasih iste klišeje vno- vič in še večkrat natisnili - ker nič stane, pač pa stane, če je treba novih risb naročiti. Da je bolj ceneje so posodili klišeje v 'Humoristicke Listy' - torej nič izvirnega več.

No, stalo je prav malo. Moj honorarček je bil skoro sramoten. Nekateri so v starejših časih mi- slili mnogi 'odlični Slovani', da mora pesnik, pi- satelj, beletrist, risar ifr. delati 'zabadava' seveda iz najčistejšega narodnega navdušenja. Z."

Vrhunske ustvarjalne domete Zarnikove karika- turne risbe nam najbolje lahko predstavi skupin- ska portretna karikatura z naslovom 'Ježova' re- duta, ki je izšla v 6., "pustni številki" Ježa. Podna- slov pojasnuje, da karikatura prikazuje namišlje- no "sijajno maškerado v veliki dvorani slovenske univerze", ki se je odvijal pod "devizo, da naj pri- de kdor hoče in sicer v kostimu, ki mu najbolj pri- ja." Legenda pod karikaturu (opis karikature) pa je trdila, da so se po demaskiranju opolnoči med

bo, ki naj se jo obenem znižja na 10 kron ali 24 ur zopora (Po: Janez Cvirn, "Vsega je kriv Buffalo Bill / K zgodovini boemskega življenja v Ljubljani pred pr- vo svetovno vojno", Zgodovina za vse, 1994/2).

gosti znašle naslednje "celebritete": *"kitajska cesarica-udova Tsu-Tsi"*, predstavljena kot *"bebe"*, ameriški predsednik Roosevelt kot Friderik Veliki, dr. Ivan Tavčar kot *"kardinal (vzorit?)"*, ruski car Nikolaj kot sibirski kaznjenec, *"On"* kot poljski kralj, Joseph Chamberlain kot mučenik, dr. Ivan Šušteršič *"kot Napoleon (seveda)"*, belgijski Cleopold kot puščavnik, *"venezolanski predsednik Castro, kot bog tatov"*, *"Pan Klofač, kot pruski lajtnant"*, *"Cléo de Merode, kot nuna"*, *"Žane, kot gigerl"* in *"Panganet-Matilda, kot Iblana"*. Zadnja med maskiranci *"Žane iz Iblane"* in *"Iblana"* (personifikacija Ljubljane) ob desnem robu karikature opazujeta znameniteže, med katerimi prevladujejo tuji in domači politiki. Za njima pa se skriva še oseba, ki v legendi ni omenjena. Opremljena je z velikanskim risalnim peresom z ogljem - Zarnik je najverjetneje na karikaturu vključil tudi lasten ("skriti" - pa vendarle "ponosni") avtoportret, ki sporoča, da se je karikaturist zavedal svoje umetniške kvalitete. Karikatura je morda služila kot vzor za desetletje mlajše Smrekarjeve skupinske portretne karikature likovnih in literarnih ustvarjalcev ter Gasparijevo skupinsko portretno karikaturu slovenskih gledališčnikov. Morda se je Zarnik pri snovanju karikature spomnil na predpustne maskirane plesne, ki jih je v Münchenskem ateljeju prirejal Ažbe. Ažbe je svoje učence tudi zadolžil, da so stene ateljeja okrasili z velikanskimi karikaturami. Tudi Ljubljana je na prelomu stoletja poznala kostumirane pustne zabave, ki so potekale v Narodnem domu.⁵

⁵ *Opisuje jih na primer Ivan Podlesnik*: "Tisto leto, ko so se odprla vrata Narodnega doma, sta se pojavili v ljubljanskem družabnem življenju dve skupini, ki sta dolgo vrsto let na globoko orali ljubljanske družabne ledine.

To ni bilo plemstvo, vendar je stalo v ljubljanskem družabnem življenju tako visoko, kot da se po žilah tistih ljudi pretaka najbolj čista modra kri.

Crème de crème.

Eno takih skupin so imenovali oficijalno 'dame'. Kadar so se delili v javnih govorih ali časopisih pokloni tej skupini, so jo nazivali 'cvetni venec našega žensstva', ali 'izbrano cvetje s slovenskih livad'.

Drugo skupino so tvorili sami moški, povečini mladeniči, ki se jim je pridružil tudi nekaj, kot citrone iz mozganili 'večnih mladeničev'. To skupino so imenovali oficijelno 'inteligenca', neoficijelno pa 'frakarija'. Bili so to povečini na zadnjih vejah starih ljubljanskih rodbin pognali cvetovi, ki sicer niso nosili na svojih vtiskih odtisnjenih, ali na žepnih robcih vtakanih grofovskih ali baronskih grbov, ampak vse njihovo obnašanje in tudi govorjenje je kazalo, da so stale ob zibelkah teh izbranecv najplemenitejše vile.

Občevalni jezik v obeh skupinah ni bila francoščina, temveč nemščina. Z najbolj pocukranimi nemškimi verzji na ustnah so mladeniči - frakarji odkrivali svoje ljubezen s gopem po budurafih in gospodičnam v

Niti malo ni zaostajala v isti številki objavljena Zarnikova *Na 'Sokolovi' maskaradi*, na kateri se je na ramena skrokanega gospoda mlahavih nog povzpela opica, ki naj bi ponazarjala glavobol: *"N-nekdo - hup - mi je zamenjal mojo - hup - a-a-afno; mo-moja je bila mnogo manjša in la-la-lažja - hup -"*. Ilustracija učinkuje skorajda "slikarsko", čeprav je odtisnjena samo v črno-belih tonih, saj je bil njen original verjetno v barvah. Tudi s takšnimi ilustracijami se je Miljutin Zarnik najbrž seznanil v *Simplicissimu*, kjer je na podoben način risal npr. popularni Ferdinand von Reznicek. Razen že omenjene Smrekarjeve karikature so Zarnikovo delo tudi vse ostale politične karikature iz prvih števil. V 4. številki je npr. Zarnik na karikaturi *Častna diploma našim dičnim, trudaljubnim poslancem* - prav tako kot z naslovom skupinske karikature plesa v maskah, ki naj bi potekal v veliki dvorani slovenske univerze - komentiral neuspešna slovenska prizadevanja za univerzo v Ljubljani, kjer je visokošolski študij sicer potekal stalno že od 17. stoletja dalje. Želja po slovenski univerzi se je pojavila v pomladi narodov 1848-49 in zamrla med Bachovim neoabsolutizmom, zahteve po lastni univerzi pa so Slovenci znova jasno izrekli med taborskim gibanjem. Za slovensko univerzo so se od konca 19. stoletja najodločneje borili slovenski poslanci v državnem zboru. Eden največjih shodov zanj je bil konec leta 1902 v ljubljanskem Mestnem domu, torej v času, ko je nastala karikatura. Svojo univerzo so zahtevali tudi Italijani, Slovenci pa so se sklicevali na dejstvo, da so v monarhiji številčnejši in si jo zato zaslužijo prej. Odprli naj bi jo v Trstu, ki naj bi po mišljenju mnogih postal novo upravno središče Slovenije. Leta 1898 je kranjski deželni zbor ustanovil "Cesarja Franca Josipa vseučiliški fond". Leta 1901 se je zamisel o slovenski univerzi, ki so

tivolskih parkih. Če je v družini 'dame' grmelo, je grmelo po nemško.

Na javnih prireditvah, veselicah in zabavah, dobrodelnih bazarjih itd., se je odlikovala danska skupina predusem po dragih toaletah, obe skupini pa sta zasedli vedno prve prostore in imeli svoje rezervirane mize. Vse prvo nadstropje lož v ljubljanskem gledališču je bilo posuto s tem cvetjem.

Sporazumno sta vedno obe skupini odločevali, katere in kakšne prireditve naj se vrše v predpustni sezoni v Ljubljani, in pod kakšnimi devizami naj se prirejajo maskerade. Kadar se je pripetil v Ljubljani kak škandal, sta ga skušali obe skupini vzajemno potlačiti ali usaj omiliti.

V prvih letih, ko sta se pojavili ti skupini, je bila izdana parola, da naj se vrši tistoletna velika maskerada v Narodnem domu pod devizo 'Japonska noč' (*Ivan Podlesnik, Spomini iz Ljubljane, Ljubljana 1932, str. 39*).

jo složno podpirali vsi Slovenci in vsaj na začetku tudi drugi Slovani v monarhiji, zdela že skorajda uresničljiva, saj je avstrijski minister za uk odposlanstvu ljubljanskega občinskega sveta obljubil podpore mladim znanstvenikom, ki bi se bili pripravljeni posvetiti univerzitetni karieri na bodoči slovenski univerzi.⁶ Toda na slovensko univerzo je bilo vendarle treba počakati vse do leta 1919, slovenski študenti pa so še vedno študirali na Dunaju, Gradcu in iz nacionalnih razlogov tudi v Pragi. Zakaj, lahko do neke mere razberemo tudi na karikaturi, ki jo spremlja komentar: "V heksametru o univerzi Janez sanjari, V pentametru pa Mihel gimnazij dobi." Karikaturu sestavlja dvoje prizorov. Na prvi risbici se Kranjskemu Janezu v spanju prikaže personifikacija Slovenije z lipovimi listi na ščitu, ki mu predstavi secesijsko zasnovano zgradbo bodoče univerze, na drugi pa ga strezni smejoči nemški Mihel ("Deutsches Michel", personifikacija tipičnega Nemca), saj naj bi bila med njegovim globokim spanjem zgrajena "K.K. Deutsche Staats-ober-Gymnasium".

Napad zoper dr. Ivana Tavčarja v sporni 14. številki je sprožil prerekanja s Slovenskim narodom, ki so se stopnjevala v naslednjih številkah.⁷ Če-

⁶ Po Igor Grdina, "Boj za slovensko univerzo", *Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941*, Ljubljana 1995, str. 30-31.

⁷ "Razpis nagrade.

Ker sem že dalje časa z raznimi posli, osobito z lovom zelo preobložen in se nimam časa baviti z lokalno politiko - v splošno politiko se itak nisem nikdar vtikal - ter zavračati klerikalne napore, kar utegne sčasoma postati za našo narodno-napredno stranko usodno, razpisujem tem potom kot nagrado za 'najzmohtnejšo' psovko, katera bi se dala uporabiti bodisi na posamezne klerikalne prvake, ali pa na klerikalno stranko sploh, najlepšega divjega petelina.

V Ljubljani, meseca junija 1903.

dr. Ivan Tavčar,

vodja narodno-napredne stranke in - ako se ne motim - zastopnik ljubljanskega mesta v državnem zboru."

Satirični notici, ki je bila objavljena na prvi strani Ježa (št. 14, 1903), je sledil tudi podoben zapis, naperjen proti Šušteršiču:

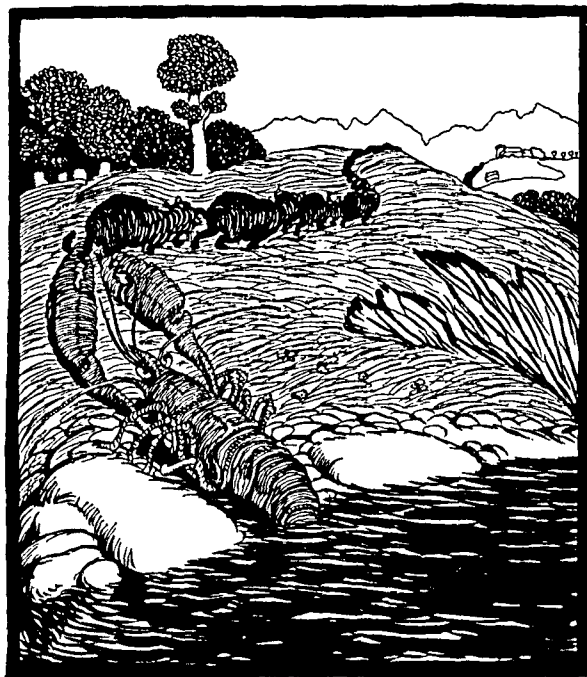
"Razpis nagrade.

Kakor je splošno znano, poginjajo dan na dan, z največjim naporom in žrtvami ustanovljeni konsumi. Ker pa je obstanek naše stranke oprt v prvi vrsti na ta konsumna in gospodarska društva - druge naprave izvenemši nekoliko testamentov nam itak dosti ne nesejo - čutim dolžnost razpisati eno veliko bariglo petindevetdesetodstotne žlindre kot nagrado onemu, kateri nam nasvetuje ugodna tla, kjer bi se mogel vzdržati vsa eden konsum.

V Ljubljani, meseca junija 1903.

Dr. Ivan Šušteršič

vodja konsumov in gospodarskih zadrug, edini založnik Thomasove žlindre, državni poslanec itd."



Rak reakcionarstva: Ti slepi črni mački mislijo, da vlečejo oni mene, vlačim jih pa le jaz - iz luže v mlako, Osa 1905/1906

prav Jež ni prizanesel tudi katoliškemu prvaku Šušteršiču, se je Zarnik zaradi nove programske politike uredništva, ki jo do neke mere lahko zaslutimo iz zapisa v "listnici uredništva" v 16. številki,⁸ odpovedal nadaljnjemu sodelovanju, saj je po očetu očitno podedoval tudi veliko zamerljivost. Hinka Smrekarja ne srečamo več že nekaj števil poprej. Deseta številka ima namesto Smrekarjeve vinjete nov stiliziran zapis imena lista, pod katerim se skriva bič. Kot avtor te vinjete je podpisan Srečko Magolič. V naslednji številki se pojavijo tudi češki klišeji, ki sčasoma povsem

⁸ "Gosp. I.I. v Š.: Hvala za spis v loškem narečju in druge dov tipe. Vašo satiro na najstarejši slov. dnevnik in njegove urednike, žal, ne moremo priobčiti, dasi je vse kar imenjate, popolnoma resnično. Tudi nam so znanе še vse drugačne reči, kakor jih opisujete Vi, toda z orožjem, s kakoršnim se bore oni se 'Jež' noče boriti. 'Jež' ni 'liberalen' in tudi ne 'klerikalen', nego resnično naroden, samo naroden slovenski humoristično-satiričen list. Tudi ni namen 'Ježa' netiti odurni strankarski prepir, pač pa z rahlim zbadanjem brez osebnosti opominjati gotove kroge na njih narodu škodljivo delovanje te poskusiti - ako v svoji zagrizenosti še niso popolnoma oslepeli - privedi jih na pravo pot. V bodrilo nam je neštevilno priznanj; kako pa sodijo nerazsodni ljudje o 'Ježu', to nam ne vznemirja živcev, ker vemo, da razumniki, katerim je narodov blagor več, kakor začasno osebno prijateljstvo in osebne koristi, odobravajo postopanje 'Ježa', ter se zgražajo nad surovo osebnostjo in zaničevanja vrednim napadanjem nasprotnikov 'Ježa'. Oprostite torej, saj smo morali že lepo število enakih satir vreči v koš."

Št. 35.

V Ljubljani, dne 7. julija 1906.

Leto I.

Letna cena rednega naročnika
vse leto 1.00 —
pol leta 0.50 —
za vsako leto 0.250

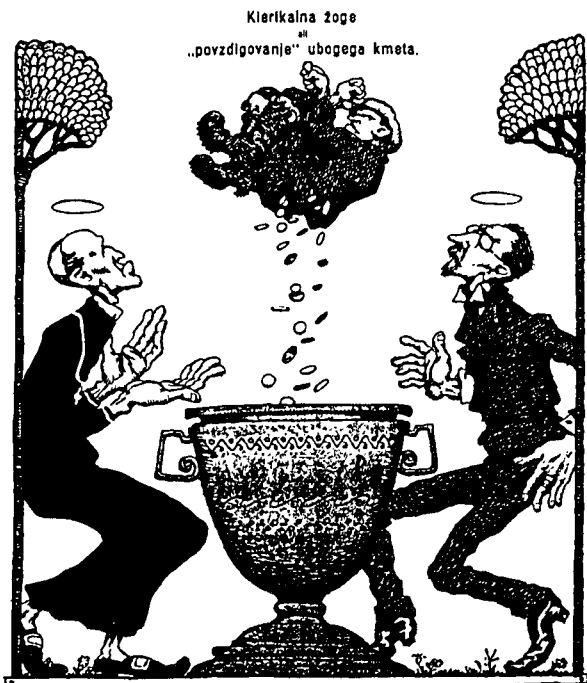
OSK.

Uredništvo sprejema in prevzema rukopise
kot jih ne vrne.

Uredništvo je v Ljubljani, Kavčičeva ulica 5
I. nadst. upravnice po razpisnem spisku.

Posamezne številke 20 ura

== Politično-satirični tednik. ==



*Bonaventura: Le še, doktor, le še! Čimbolj bo
vrtoglav, tem več pade od njega v najine žepe!
Osa 1905/1906*

prevladajo nad domačimi ilustracijami. Izjema je le risar s psevdonimom Modernist, ki je npr. narisal za 16. številko osem šaljivih Ex librisov "ali modernih načrtov za moderne naslove modernim spisom modernih naših literatov": za Cankarjevega Kralja na Betajnovi, Ob zori in Erotico, Človeka in pol in Hic rhodus...!, Iva Šorlija, Murnikove Navihance, Finžgarjevega Divjega lovca in Ganglov Sad greha. Identiteto nadarjenega risarja nam bi lahko pomagal razvozlati samo komajda razrešljiv monogram (morda JŽ). Za 19. številko je isti risar prispeval tudi morbidno karikaturu *Vojaški manevri pri Bileku v Bosni*. Na njegove karikature tu in tam naletimo tudi v kasnejših letnikih, ko v Ježu začnejo prevladovati tuji klišeji.

Vprašanje je, ali ima Magolič, ki je sredi leta 1903 od sodelovanja moral odvrniti tako Zarnika kot Smrekarja (slednji je v tem času res na Dunaju študiral pravo, a se je morda čutil užaljenega ali nezaželenega zaradi zamenjave naslovnice in zato ni poslal novih risb), sploh kakšne zasluge za to, da so se v prvem Ježevem letniku pojavile njune karikature in ilustracije. Iz Magoličevih življe-

njepisnih podatkov namreč lahko izvemo, da je v letih 1902/03 bival na Češkem. Torej bi zelo težko hkrati v Ljubljani urejal satirični list, čeprav je bil že od 1. številke dalje zapisan kot odgovorni urednik lista. Morda mu je lastnik lista Dragotin Hribar (1862-1935), ki je na podlagi prejšnjih izkušenj (Škrat, Rogač) poznal Magoličeve sposobnosti, že v odsotnosti zaupal to funkcijo, list pa so začasno urejali in oblikovali drugi. Dve številki je tako leta 1903 uredil Rado Murnik (1870-1932), ki ga kot pisca redno srečujemo v Ježu. Sredi leta 1903 se je moral Magolič vrniti v Ljubljano, prevzeti uredništvo in odločilno vplivati na uredniško politiko lista. Z njo je sicer odgnal kvalitetnega likovnega sodelavca Zarnika, toda s tem si nikakor ni belil las, saj se je s Češke vrnil z zalogo klišejev, s katerimi je lahko po mili volji opremljal posamezne številke. "Nove" ilustracije so nastale, kot nam sporoča Zarnik, prvotno za Humorističke listy, ki je od leta 1866 izhajal v Pragi. Pri tem listu je kot karikaturist sodeloval tudi Karel Krejčík (1857-1901), eden najbolj popularnih čeških karikaturistov s konca 19. stoletja. Krejčíkove karikature je objavljala tudi "zabavno-zbadljiv in šaljiv" list Škrat, ki ga je leta 1885, zadnje leto izhajanja, urejal Srečko Magolič.

Kljub vsemu bi Ježa še vedno delno lahko označili za nadvse privlačen in mestoma tudi moderen oziroma času primeren satirični list, toda zgodba o domači karikaturi je bila z Magoličevim posegom končana. Kot že pri Škratu in Rogaču je tudi tokrat Magolič pogosto po večkrat ponatiskoval iste klišeje ali včasih uporabil le del klišeja in tako pridobil novo ilustracijo. Vse to pa je lahko počel predvsem zato, ker na Češkem in v naslednjih letih morda tudi kje drugje kupljeni klišeji razen v redkih izjemah niso prikazovali aktualnih političnih dogodkov ali znanih osebnosti. Prikupne ilustracije družinskih, gostilniških in drugih družabnih srečanj, otroških iger itd. so bile namreč kot nalašč za to, da jim je Magolič lahko pripisoval šaljive tekste. Čez nekaj mesecev ali let, ko naj bi bralci na te ilustracije že pozabili, pa jih je lahko objavil ponovno. V prid mu ni niti dejstvo, da so nekatere izmed šaljivih ilustracij nekega anonimnega češkega avtorja povsem podobne risbam Josefa Benedikta Engla, objavljenim v *Simplicissimusu*, saj se Engl s svojimi drobnimi satiričnimi ilustracijami značilnih münchenskih figuralnih tipov idr. nikoli ni uspel uvrstiti med pomembne sodelavce lista, ki je njegovim izdelkom vselej odmeril prostor le v prilogah.

Srečko Magolič se je čutil dovolj sposobnega, da se preizkusi tudi na področju likovne opreme

lista. K sodelovanju je "do-it-yourself man" sprva pritegnil tudi nekatere druge domače risarje, predvsem pa je objavljaj tuje klišeje. Rezultati so bili slabi, čeprav si je Magolič kasneje pridobil sloves zelo znanega in cenjenega amaterskega slikarja, sicer najbrž ne pretirano kvalitetnega, saj ga je Ivan Cankar nekoč označil za "neumetnika".

Tiskar in slikar Srečko Magolič st. (1860-1943) je leta 1873 kot vajenec prišel v tiskarno Rudolfa Milica v Ljubljani, kot stavec pa je nato delal pri Bambergu in v Narodni tiskarni, kjer je 1884 postal tehnični vodja.⁹ Leta 1890 je upravljal tiskarno Dragotina Hribarja v Celju, kjer je 1895 odprl fotografski atelje. V letih 1902/03 je bil vodja tiskarne Stefan Tieze v Ustju ob Labi na Češkem, 1903 je prevzel vodstvo Hribarjeve tiskarne v Ljubljani. Magolič je bil spreten in inovativen tiskar, "glasnik svobodne smeri v tiskarstvu, ki se je otresla tesnosrčnih pravil o izbiri črk in skupin ter pospeševalec razdelitev in izpopolnjevanja prostora po lastnem preudarku in okusu".¹⁰ Ukvarjal se je tudi s humorističnim pisanjem in pod psevdonimi objavljaj humoreske in satire. Podobno kot Brencljeva Jezična Žefa in Levstikov Gregor Potrebnik je v nedeljskem Slovencu kot Žane z Iblane, Boltatu Pepe, Frataučku Gustl in Kurenčkuva Neška v ljubljanskem dialektu na humorističen način obravnaval aktualne dogodke, tovrstne prispevke je pisal tudi za humoristične liste. Slikati je začel leta 1876. Najprej se je preizkušal v oljni tehniki in akvarelu, risal portrete in krajine, kasneje se je posvetil samo krajinskemu slikarstvu v olju, pri katerem je samosvoje učinke dosegal s kombiniranjem bele, modre, rumene in rdeče barve. Kot nam sporoča Slovenski biografski leksikon, je še v drugem desetletju 20. stoletja veljal za najbolj plodnega slovenskega slikarja - samouka in predstavljal s svojimi plenerističnimi krajinami poljudnega sopotnika impresionistov. Ob svoji sedemdesetletnici (1930), petinsedemdesetletnici (1935) in osemdesetletnici (1940) se je z jubilejnimi razstavami predstavil v Jakopičevem paviljonu. Kot urednika ga srečamo pri treh humorističnih listih (Škratu, Rogaču in Ježu), kot ilustratorja pa pri zadnjih dveh. Izbira naslova satiričnih listov nam po naključju izpričuje veliko urednikovo nagnjenje do izposojanja imen pri

"podzemskih" predstavnikov "človeške" in živalskih vrst.

Škrat (1903-1905 (?))

Če Ježu ni uspelo, da bi postal slovenski Simplissimus, se je to v večji meri najbrž posrečilo "humorističnemu listu s slikami" z naslovom Škrat, ki je v letih 1903/1904 oziroma 1904/1905 vsako soboto izhajal v Trstu.¹¹ Glavni urednik lista, ki ga je izdajala in tiskala Edinost, je bil Ludvik Geržina. List sta sestavljali dve poli. V ovojno, štiristransko polo, ki je bila potiskana z reklamami, je bila vložena osemstranska pola, večidel zapolnjena z izvrstnimi karikaturami in ilustracijami, ki so izdajale značilnosti aktualne secesijske risbe. Pole so bile tiskane v različnih barvah. Ovojni list in notranja pola sta imela različni naslovni zaglavji: na prvem je "škrat" odnašal v malhi (najbrž) Italijana, Nemca, Madžara in Rusa, na drugem pa je "škrat" igral na piščalko.

Ohranjene oziroma dostopne številke Škrata nam izdajajo, da je list posvečal svojo pozornost zlasti politični karikaturi, s katero je komentiral tako domače kot zunanjepolitične dogodke. Vrsta karikatur je upodobila vojno med Rusi in Japonci na Daljnem vzhodu (zavzetje Port Arthurja), ki se je vnela v letih 1904/1905 in končala s hudim vojaškim porazom carske Rusije. Večkrat se pojavljata tudi ministrski predsednik Körber in madžarski grof Tisza. Veliko pozornost pa je Škrat namenil tudi vprašanju slovenske pravne fakultete v Trstu, avstrijsko-italijanskim odnosom in avstrijski notranji politiki. Dve karikaturi sta npr. kritizirali "nesrečni § 14". V 39. številki iz leta 1904 je bila upodobljena *Politična perica*, Avstrija, ki pere perilo, čez in čez potiskano z drobnimi paragrafi. Njen komentar se glasi: "Tako umazanega perila, kakor sedaj, nisem še prala!"¹² V 3. številki

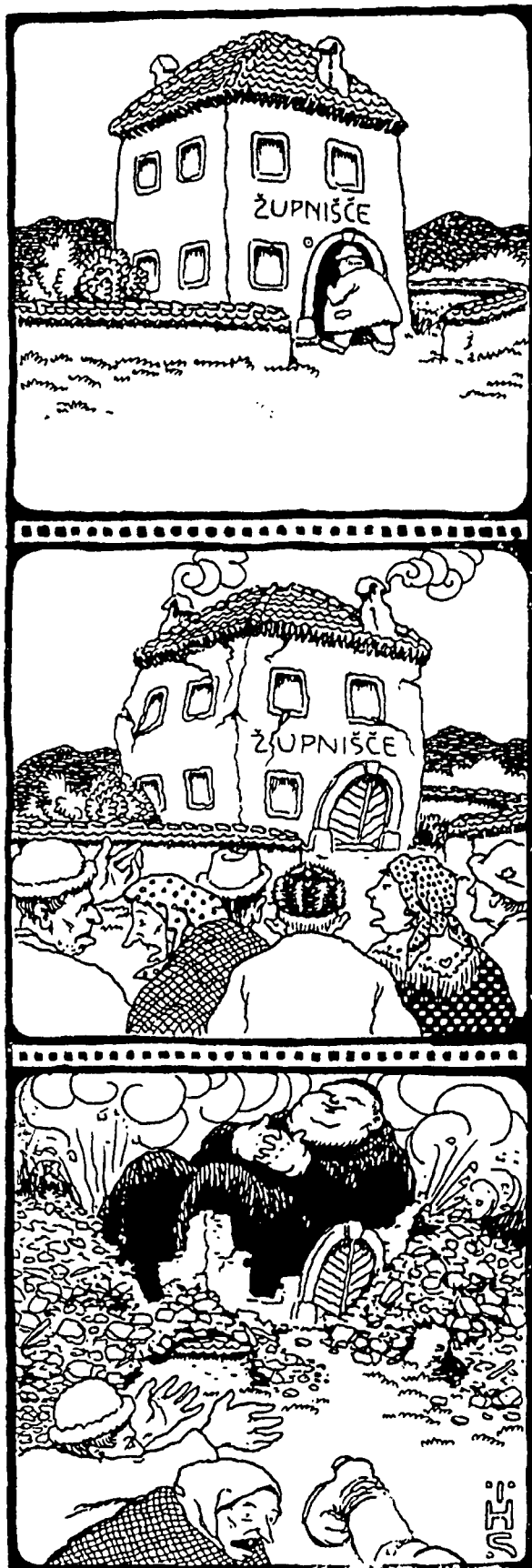
⁹ Biografski podatki po: Viktor Steska in dr. France Stele, "Magolič Srečko", Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1925-32, str. 6.

¹⁰ Viktor Steska in dr. France Stele, "Magolič Srečko", Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1925-32, str. 6.

¹¹ Časopisni oddelek NUK-a hrani samo del vseh številke tržaškega Škrata (14 številke).

List bil je očitno že kmalu povsem pozabljen, saj Janko Šlebingar v Slovenskih časnikih in časopisih, bibliografskem pregledu časnikov in revij od 1797-1963, navaja, da je Škrat izhajal od 1903 do 1904, čeprav je nekaj številke datiranih z letnico 1905.

¹² Razupiti 14. paragraf ustave iz leta 1867 je dovoljeval izdajo cesarskih odredb tudi za tiste zadeve, ki so sicer potrebovale soglasje državnega zbora - seveda samo v nujnih primerih, ko ta ni zasedal. Če državni zbor ni bil zbran, je smela vlada reševati nujne zadeve, zlasti državni proračun, s cesarjevimi naredbami, vendar samo v tem primeru, če naredbe niso spreminjale državnih osnovnih zakonov, če niso trajno obremenjevale državnega zaklada, če so jih podpisali vsi ministri in če jih je vlada predložila na prihodnjem



Posledice požrešnosti, Osa 1905/1906

iz leta 1905 pa je bil narisana vrag, ki odnaša Körberja, Tiszo in Combesa. Prizor pa je komentiral Škrat: "To je že odveč! Koliko raznih ministrov vrag pobere, - § 14 pa le noče odnesti." V 38. številki iz leta 1904 pa je zanimiva karikatura združila zamisel o štirih letnih časih s štirimi obdobji človeškega življenja.

Kdo je bil nadarjen tržaški risar, ki je list opremil z modernimi, secesijsko občutenimi karikaturami in risbami, bo najbrž težko razvozlati. Lahko dodamo samo, da je Škratov karikaturist deloval v edinem vlemestu na slovenskem ozemlju, kjer je bila karikatura, seveda v nemškem in italijanskem kulturnem okolju, na mnogo višjem nivoju, kot je to veljalo za Ljubljano.¹³

Osa (1905/1906)

"Politično-satirični tednik" Osa je v letih 1905-1906 izhajal pod okriljem liberalnega tabora. Cilji satiričnega lista z liberalnim predznakom so bili jasni: Osa je služila za propagandno sredstvo v ostri in obsežno zastavljeni politični kampanji, s katero so se liberalci trudili prekositi in poraziti svoje klerikalne nasprotnike. Odgovorni urednik Ose je bil Valentin Kopitar, urejal jo je Rado Mur-nik,¹⁴ tiskala Narodna tiskarna v Ljubljani, karikature zanjo pa so risali Fran Tratnik (1881-1957) in trije člani dunajskega dijaškega umetniškega društva Vesna: Gvidon Birolla (1881-1963), Maksim Gaspari (1883-1980) in Hinko Smrekar.

Vsi štirje risarji so v tem času veljali za neznana umetniška imena, saj so se nedavno še šolali na Dunaju oziroma v Münchnu in Pragi, vendar se je njihova izbira izkazala za eno najbolj posrečenih uredniških odločitev, saj so Oso začeli zalagati s karikaturami na visokem likovnem nivoju. Te karikature so naduse uspešno posnemale secesijske karikature in ilustracije, kakršne so npr. objavljali münchenski *Simplicissimus*, stuttgartski *Der wahre Jacob* (1884-1933)¹⁵ ali dunajski sati-

zasedanju poslanski zbornici v odobritev. Ministrski predsedniki so z njegovo pomočjo vladali takrat, ko je predvsem zaradi obstrukcij prihajalo do "delanezmožnosti" državnega zbora.

¹³ Glej katalog: Laura Vasselli, *Artisti allo Specchio*, Trst 1992.

¹⁴ Po: Album slovenskih književnikov (uredil dr. Janko Šlebinger), Ljubljana 1928, str. XVI.

¹⁵ Poleg *Simplicissimusa* je tudi stuttgartski humoristični list *Der wahre Jacob* (1884-1933) nedvomno predstavljal pomemben zgled za karikature v Osi. Danes je za razliko od slavljenega *Simplicissimusa* skorajda

rični listi *Die Muskette* (1905-1941), ki je bila ustanovljena istega leta kot *Osa* in bila zasnovana kot "Simplicissimus na avstrijski način", *Der liebe Augustin*, *Die Fackel* idr. Risarji *Ose* so se zgledovali tudi po posameznih karikaturistih, kakršen je bil npr. Čeh František Kupka (1871-1957).

Literarni del *Ose* praviloma ni presegel raznovrstnih kratkih ali krajših satiričnih tekstov, pesmi, dovtipov in skečev, naperjenih proti domačim klerikalcem, katoliškim organizacijam in njihovim vodilnim, značilnim predstavnikom, npr. farjem, fajmoštrom, tercialkam... Ni manjkalo tudi žaljivk in psovanj, saj so bile tako karikature kot teksti namenjeni blatenju političnega nasprotnika. "Tekst 'Ose' je produkt vinskih in likerskih duhov," je zato menil Hinko Smrekar. "Ne leži v jeziku; razmere so sila omejene in malenkostne, če gremo čez naše meje, občinstvo ne čuti ničesar. 'Simplicissimus' ni za špisarje, ne za naše, ne za nemške. Tudi Cankar ni prebaven za naše purgarje. Slednjič je 'Osa' repek liberalne stranke; kakor hoče glava, repek miga. Mi risarji dobivamo ideje kar do malega gotove; treba je samo s tušom izvleči. Basta!"¹⁶

Vsekakor pa se je *Osa* izkazala kot nadvse koristno propagandno sredstvo pri zloglasnih liberalnih "farških gonjah". Enega vrhuncev so farške oziroma protifarške gonje dosegle z napadi na ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventuro Jegliča (1851-1930) ob izidu njegove knjižice *Ženinom in nevestam* leta 1909 in z Vodiško afero leta 1913. Škofa Jegliča so napadali seveda že prej. Zato najbrž ni naključje, da je bila prav njemu posvečena prva karikatura, ki jo srečamo v *Osi*. Karikatura *Potomcev naših imenitna dela* je narisal

pozabljen, vendar se je v času izhajanja laliko uspešno kosal z njim. List je bil socialistično usmerjen. Na začetku 20. stoletja je njegova naklada nekajkrat presegla naklado *Simplicissimusa*, saj so ga prodali tudi po 370.000 izvodov. Med pomembnejše sodelavce satiričnega lista *Der wahre Jacob*, ki je imel za založnika Henrika Dietza in za urednika Friedricha Wendla, sodijo Hans Gabriel Jentzsch (1862-?), Willy Lelmann - Schramm (1866-1954) in številni drugi.

Okrog leta 1900 je z njim začel sodelovati tudi italijanski karikaturist Gabriel Galantara (1865-1935), ki je bolj poznan pod psevdonimom Rata Langa. Risarsko kariero je začel kot karikaturist italijanskega satiričnega lista *Astno*. Najbolj je slovel po svojih antiklerikalnih karikaturah. Tudi njegove karikature, ki so jih objavljali socialistični časniki in časopisi po vsej Evropi, najbrž veljajo za enega pomembnih formalnih in vsebinskih virov za karikature v *Osi*.

¹⁶ Iz Smrekarjevega pisma prijatelju, književniku Janku Rozmanu, po: Karel Dobida, spremno besedilo k Hinko Smrekar, *Ljubljana 1957*, str. 16.

Maksim Gaspari. Objavljena je bila na prvi strani 1. številke *Ose*. Prikazovala je namišljeni Jegličev "atentat" na nedavno odkriti Prešernov spomenik pred frančiškansko cerkvijo v Ljubljani. Ustreden vzrok za nastanek karikature je Jeglič dobesedno položil v roke Osinega uredništva oziroma liberalne stranke. Takoj po otvoritvi spomenika septembra 1905 je namreč poslal liberalnemu ljubljanskemu županu Ivanu Hribarju pismo, v katerem je izrazil svoje ogorčenje nad pohujšljivo golo muzo, ki z lovorjevim vencem simbolično krona Prešerna. Predlagal je tudi, naj se kip odstrani in zamenja z drugim, spodobno oblečenim. Karikatura je prikazovala škofa Jegliča, ki z gnojnico poliva oziroma omalovažuje Prešernov spomenik.

Liberalci pri svojem političnem boju niso poznali nobenih ozirov. Niso se ustavljali tudi pred zmerjaškim napadanjem, podtikanji, žalitvami posameznikov in celotnega duhovniškega stanu. Karikature v *Osi* so bile zasnovane v podobnem duhu, vendar nam pričajo, da so grobe liberalne žaljivke, potem ko so bile prevedene na metaforično raven oziroma vizualizirane, nekako postale prebavljive. Nenazadnje je bila prav secesija izredno naklonjena premišljenim likovnim rešitvam, elegantnim stilizacijam, soglasju risbe, črnih ali barvnih površin in praznih ploskev. Vsa ta nenavadna eleganca je prežemala tudi Birolline, Gasparijeve, Smrekarjeve in Tratnikove karikature v *Osi*, ki so bile neredko odtisnjene tudi v več barvah.

Za najpomembnejši oblikovni vzorec Osinih karikaturistov je veljal *Simplicissimus*. Z njim si je *Osa* delila tudi antiklerikalno opredelitev. Vendar *Osa* razpona satire v *Simplicissimusu* in njegove ostrine ni dosegala. V njej se npr. tudi nikoli ne pojavi lasciven prizor v Reznickovi maniri. Med *Simplicissimusove* risarje, po katerih so se v marsičem zgledovali karikaturisti v *Osi*, sodijo Thomas Theodor Heine in predvsem Bruno Paul, ki je risal značilne stilizirane, rahlo groteskne dolgoroke osebe, ter Olaf Gulbransson s portretnimi karikaturami. Na njegovo stilizirano risbo se je še zlasti navezal Maksim Gaspari.

V *Simplicissimusu* so se pogosto pojavljale ilustracije, na katerih sta bili prikazani dve osebi v medsebojnem pogovoru. Spremlja jih satiričen komentar, ki je bil največkrat ubran na aktualne dogodke. Satirični učinek takšnih parov je temeljil predvsem na nasprotjih med obema predstavljenima osebama: ena je bila majhna in debelu-

Kolo „Slovenske Ljudske Stranke“



Krog zlatega teleta - tralala, Prezirajmo šušmarje - tralala,
ples dokaj nam obeta - hopsasa! denar sveta vladar je - hopsasa!

šna in druga visoka in suha. Še zlasti je bil zname-nit par tipiziranih figuric z zajetnim okrogloglavim Bavarcem, iz katerega je vela samozavest, spokojnost in hladnokrvnost, in njegovim popolnim nasprotjem, visokim, suhljatim Prusom, zaznamovanim z zaskrbljeno, skorajda plaho držo. Risarji v Osi pa so ustvarili tipizirano figuro debelega župnika, ki je bila nasploh značilna za vrsto satiričnih listov in revij tedanjega časa. "Fajmojštra" so zoperstavljali suhljatemu učitelju ali pa mu poiskali dopolnjujočo asketsko suhljato redovniško figuro v njegovih lastnih vrstah. Med najbolj uspele kontrastne dvojice v Osi so sodili: Smrekarjevi tercijalki gospa Treska in gospa Bobek, fajmošter in tercijalka, jezuit in župnik, župnik Testamentar in župnik Brence, po domače Pomarančar, pa Pomarančar v družbi s Trdoglavom, Gasparijev "odkritosrčni berač in skopi bisagar". Takšne in podobne ilustracije (npr. "Iz kluba Modrijanov", "Gospod Otrobar govori") so bile z različnimi komentarji ponatisnjene večkrat, kar je uredništvo opravičevalo s tem, da se "stalne podobe najdejo tudi v največjih satiričnih časnikih".

Maksim Gaspari je za 21. številko Ose narisal karikaturu "Izlet slavnega telovadnega društva 'Čuka', ki se je početkom vsled neljube pomote imenovalo 'Orel'". Z njo se je Osa ponorčevala iz katoliškega Orla. Na karikaturi je upodobljen nenavaden človeški in živalski defile, pri katerem nič ni

tako, kot bi moralo biti: naduti vodja procesije jaha na osličku, na lesenem konjičku mu sledi župnik, med "Marijinimi mladeniči", ki tvorijo jedro sprevoda, pa se nahajajo same žalostne, usmiljenja vredne človeške prikazni. Nenavadno človeško in živalsko kolono dopolnjujeta mrka čuka, ki ju je Gaspari vključil v dekorativno zasnovan okvir kompozicije, ki poleg stilizirane črno-bele risbe velja za eno najpomembnejših značilnosti secesijske ilustracije.¹⁷ Gasparijevo delo je tudi karikatura *Pustni shod društva 'Abstinent'*, objavljena v 13. številki leta 1906. Karikatura se je polotila katoliške borbe proti pijančevanju.¹⁸

Ena najbolj znanih karikatur francoskega karikaturista Honoréja Daumiera (1808-1879) *Gargantua*, ki je v obliki samostojnega lista izšla leta 1831, prikazuje zajetnega francoskega kralja Louisa-Philipa. Kralj sedi na prestolu, ki je bil obenem tudi straniščna školjka, in požira dajatve revnih francoskih državljanov, medtem ko se z drugega konca kraljevega prebavnega trakta na njegove privrženice usipajo darila in častni naslovi. Zanj so si Daumier, založnik karikature in tiskar prislužili šestmesečne zaporne kazni ter globo v višini 500 frankov. Nekaj podobnega Daumierjevemu motivu je za 11. številko Ose narisal Gaspari. Na karikaturi *Iz zgodovine Slovencev* je prikazal župnika na nočni posodi. Župnik požira Slovence, rezultat njegove požrešnosti pa je cerkvice, ki se je znašla v kahli pod župnikovim sedem. Tudi prizor v ozadju s patrom, ki nabira v svojo posodo majhne cerkvice, je bil odkrit liberalni namig na Cerkveno pogoltnost. Na trodelni karikaturi *Posledice požrešnosti* v 20. številki je Gaspari narisal obilnega župnika, ki se je tako

¹⁷ Južni Sokol je bil ustanovljen leta 1863 kot protiutež nemškimi telovadnim društvom. Leta 1905 so se v Slovenski sokolski zvezi povezala vsa sokolska društva, ki so sčasoma dobivala vse bolj liberalen značaj, zato je istočasno Slovenska krščansko-socialna zveza želela spodbuditi ustanavljanje lastnih telovadnih odsekov. Na pobudo se je prvi odzval jeseniški kaplan Karel Čuk, ki je ustanovil telovadni odsek Katoliškega delavskega društva na Jesenicah. Člani katoliških telovadnih skupin so se sicer že od vsega začetka imenovali orli, toda njihovi sokolski tekmeči so jih imenovali "čuki" - po majhni, sovi podobni ptici, ki naj bi označevala smrt.

¹⁸ Leta 1902 je bil prirejen prvi slovenski protialkoholni shod, naslednje leto je bila ustanovljena vseslovenska "družba treznosti", leta 1905 pa je nastalo društvo Abstinent, ki je še istega leta pripravilo prvi društveni shod v Ljubljani. Junija 1906 sta bila v Ljubljani prirejena abstinentna veselica in velik shod zoper alkoholizem. Abstinent je založil tudi tri propagandne razglednice z naslovi "Ne v krčmo!", "Delirium tremens" in "Žrtev alkoholizma".

zredil, da je s svojim telesom porušil župnišče. Na karikaturi Klerikalna žoga ali 'povzdigovaje' ubogega kmeta v 35. številki, avtor je najbrž Gvidon Birolla, pa sta si kmeta kot nekakšno žogo podajala Jeglič in Šušteršič. Namen njunega žoganja je bil, da bi si iz kmetovih žepov natresla čim več cekinov.

Tudi karikatura v 22. številki je najbrž Gasparijevo delo. Prikazuje nam personifikacijo Slovenije, ki se je znašla v objemu klerikalnega zmaja. Na pomoč ji prihaja novodobni "viteški mladenič", "rešitelj Juri" z "imenitnim programom". V roki drži knjigo, v kateri lahko preberemo napis "narodna izobrazba", na pero, ki mu služi namesto sulice, je pritrjena zastavica z geslom "Iz naroda za narod". To je bilo geslo, na katerega se je oprlo tudi dunajsko društvo Vesna. Sodeč po karikaturi, liberalnemu sv. Juriju ni uspelo rešiti Slovenije, saj slednji vzdihuje: "Oh, grdi zmaj je pohrustal viteškega mladeniča s programom vred".

Simbolno je zasnovana tudi karikatura Iz luže v mlako iz 39. številke, ki je namesto v črni barvi odtisnjena v mikavnih barvnih prelivi. Prikazuje nam idilično secesijsko stilizirano krajino. Po njej se vije kolona črnih klerikalnih "nazadnjakov in mračnjakov". Upodobljeni so kot mački. Rep zadnjega med njimi je s kleščami zagrabil rak. "Ti slepi črni mački mislijo, da vlečejo oni mene, vlačim jih pa le jaz - iz luže v mlako," komentira karikaturu sam rak, ki pooseblja klerikalno nazadnjaštvo. 9. številka prvega letnika je izšla prav na začetku leta 1906. Uredništvo Ose je voščilo kranjskim klerikalcem veselo novo leto s karikaturu na naslovnici, ki prikazuje ose za volanom drvečega avtomobila, ki je na svoji poti povozila klerikalne trote. Na karikaturi Velikonočno darilce ali razočarani Bisagar je "Bisagarja" presenetila besna osa, ki je skočila iz pravkar razbitega pobarvanega in poslikanega pirha z napisom "Vesela Aleluja". Na karikaturi Božični vzdih v 8. številki, njen avtor je najbrž Gaspari, so se drobni klerikalni možici polotili božičnih daril. "Oh, saj tako ni bilo kdovekaj darov, pa so nam pobrali malone vse - in še niso siti!", zato vzdihuje družinski oče.

Smrekarjeva karikatura oziroma vinjeta k istoimenski pesmici Pobožnega klerikalca žalostni konec v 50. številki prikazuje oltarček z upodobitvijo Pieta in klerikalcem, ki je pravkar zgrmel v peklensko brezno. Namesto oltarnih kipov je Smrekar narisal dva kosmata hudiča, ki čakata na grešnika.¹⁹ Smrekar je karikature v Osi pogosto podpisoval s psevdonimom TDE, tokrat pa je

na karikaturu vključil droben lasten autoportret. Gasparijeva karikatura Vesela prihodnost v 34. številki prikazuje župnika z dvema farovškima kuharicama na kolenih. "Fajmošter" veselo vzklika: "Sapramiš, dekleta, zdaj ko je nam siromašnim duhovnikom obljubljenih skoraj deset milijonov kron, ni treba prodajati nobene ljubosumnosti. Odslej bo plačeval vsak lahko po dvoje kuharic!" Karikatura "Iz misijonske pridige na Gorenjskem" v 36. številki nam predstavi župnika, ki z žugajočim prstom s prižnice grozi svojim vernikom: "Ako ne boste vpisali svojih hčera v Marijine družbe in svojih sinov v mladeniške družbe, ako ne boste podpirali konsumov in ako ne boste volili kandidatov, ki vam jih vselej nasvetujejo vaši dušni pastirji, boste goreli vse večne čase v peklju, kjer je jok in škripanje z zobmi! Amen". V boju na nož med katoliškim in liberalnim taborom je namreč tudi prižnica služila kot učinkovito propagandno orožje. Liberalci so se upirali, da bi duhovniki za svojo agitacijo izrabljali prižnico in celo spovednico (npr. Ivan Hribar leta 1902 v kranjskem deželnem zboru ob razpravljanju o volilni reformi).

Tudi Fran Tratnik je bil izvrsten risar in ni v ničemer zaostajal za trojico Vesnanov. Pravzaprav si je kot karikaturist leta 1907 pridobil velik sloves, in to ne samo v Sloveniji, saj se mu je posrečilo z risbami prodreti celo v Simplicissimus, med bivanjem v Pragi pa je sodeloval tudi z mnogimi

¹⁹ "Rad postil se je, v cerkve lazil, se z molkom po kolenih plazil - pa vse ni pomagalo nič: naposled ga je vzel hudič!"

Mož je prav rad dajal za maše, da včasih še imel ni kaše - pa vse ni pomagalo nič: naposled ga je vzel hudič!"

Device je zapeljeval, in pri konsumih goljufal, prisegal krivo je ta ptič: zato pa vzel ga je hudič!"

Je mnogo bil na božjih potih, je mnogo molil po vseh kotih - pa vse ni pomagalo nič: naposled ga je vzel hudič!"

Je zmerom vero v ustih nosil, je zmerom za nebesa prosil - pa vse ni pomagalo nič: naposled ga je vzel hudič!"

In bližnjemu je kradel čast, in bližnjemu nastavljal past - le dobrega ni storil nič, zato pa vzel ga je hudič!"

češkimi satiričnimi listi. Med njegovimi prispevki za Oso se je npr. v 28. številki iz leta 1906 znašel izvrsten groteskni prikaz sprejema novega župnika v neki, s klerikalizmom zastrupljeni vasi na Kranjskem. Tratnik je na karikaturi nanizal množico grotesknih likov, vse od žena, ki so se zbrale pod tablo "Marijine hčerke", do mož, združenih pod tablo "Alojzijevi bratje", od stare mamce in starčevskih otrok do pretirano servilnega župana, ki med izrekanjem dobrodošlice liže župnikovo roko: "Gospod fajmošter, strašno nas veseli, da ste prišli k nam tako okrogli! Zakaj ker ste se zredili že drugod tako lepo, se vam pri nas ne bo treba!" Vsebinska zasnova karikature ustreza zahtevam uredništva Ose, formalna obravnava, ki temelji na dosledni stilizaciji in prehajanju figur v grotesknost, pa je bila Tratnikova posebnost.

Liberalci se v Osi niso omejevali samo na zmerjaške napade in smešenje klerikalcev, ki so tudi na naslovnici zadnje številke Ose (8. številka II. letnika) okrog svojega strankarskega malika - zlatega teleta - plesali Kolo 'Slovenske Ljudske Stranke'.²⁰ Omenjena karikatura si je sposodila biblijski ikonografski motiv Čaščenja zlatega teleta. Na nekaterih karikaturah v Osi srečamo tudi zanimive refleksije avstrijske notranje politike in nekaterih pomembnih političnih dogodkov, ki so seveda prikazani na način, kot so jih videli liberalci. V zgo-

²⁰ Vzroki za nenadno prenehanje izhajanja Ose niso jasni. Morda so bili krivi preveliki stroški priprave za tedanje čase razkošno ilustriranega lista. Uredništvo je svojo odločitev poskušalo pojasniti s pesmico 'Osi' v slovo:

"Poslavljaš zdaj se, draga 'Osa',
ker svojo si dolžnost storila
sovraga naroda pošteno
si pikala, jim vest budila!"

Od lopovskega jih početja
pač nisi mogla odurniti;
a vendar rodoljub vsak mora
za trud tvoj ti hvaležen biti!"

Če prizadevanje pa tvoje
ni koj početka uspelo,
to znak je le, da ljudstvo naše
politično pač še ni zrelo.

Vsi klerikalci so radostni,
po faroužih je vse veselo,
da 'Ose' več ne bo na svetlo,
da je končala svoje delo...

Pa upajmo, da skoro tudi
k nam pridejo svetlejši časi;
takrat, če prej ne, pa se 'Osa',
usa pomlajena spet oglasi!
Slovani."

dovinski spomin pa se je Osa zapisala predvsem po zaslugi zloglasnih "farških gonj".

Karikature v Osi so slovenskemu katoliškemu taboru seveda šle v nos, zato so se maščevali tudi nad karikaturisti. Tako je Deželni odbor v Ljubljani dvakrat zavrnil Gasparijevo prošnjo za štipendijo. "Objavljal sem politične karikature v satiričnem listu Osa, in to je bilo v precejšnji meri vzrok, da so mi odrekli štipendijo," je trdil Maksim Gaspari, ki je čez dve desetletji z enako vnemo risal karikature tudi za katoliško revijo *Ilustrirani Slovenec* (1924-1931).²¹

Zusammenfassung

Ein Simplicissimus
auf slowenische Art

Obwohl satirische bzw. humoristische Blätter im slowenischen Gebiet einige Jahrzehnte später zu erscheinen begannen als bei anderen europäischen Völkern, konnten die Slowenen am Beginn des 20. Jahrhunderts mit Europa Schritt fassen. Die Karikaturen in den drei slowenischen satirischen Blättern ahmten die damaligen, dem Jugendstil nachempfundenen Karikaturen des Münchner Simplicissimus (1896 - 1967), des Stuttgarter Der wahre Jacob (1884 - 1933), der Wiener satirischen Blätter Die Muskette (1905 - 1941), Der liebe Augustin, Die Fackel und anderer nach. Die Zeichner des Blattes Osa [Die Wespe] nahmen auch Anleihen bei einzelnen Karikaturisten, so zum Beispiel beim Tschechen František Kupka.

Mit dem Jež [Igel], der zwischen 1902 und 1909 in Laibach erschien, arbeitete der hervorragende Zeichner Miljutin Zarnik (1873 - 1940) eine Zeitlang zusammen. Der Redakteur des Jež, Srečko Magolič sr., begann aber bald nur noch in Tschechien gekaufte Klischees zu veröffentlichen, die zuerst im tschechischen satirischen Blatt Humoristické listy erschienen waren.

Die Identität des Karikaturisten, der beim Triester satirischen Blatt Škrat [Der Zwerg] (1903 - 1905) mitarbeitete, ist unbekannt. Das Blatt widmete sich vor allem der politischen Karikatur.

Das politisch-satirische Wochenblatt Osa erschien in den Jahren 1905 bis 1906 unter der Schirmherrschaft des liberalen Lagers. Es diente

²¹ "Srečanje z mojstrom Maksimom Gasparijem - Gašperjem / Umetnost je skrivnost" (intervju Marjana Kuneja z M. Gasparijem), Večer, 1967/91.

als Propagandamittel in einer scharfen und umfangreichen Kampagne gegen das katholische Lager (der berüchtigten "Pfaffenhetze"). Die Karikaturen für das Wochenblatt wurden von Fran Tratnik (1881 - 1957) und drei Mitgliedern des Wiener Schülerkunstvereins Vesna gezeichnet: Gvidon Birolla (1881 - 1963), Maksim Gaspari (1883 - 1980) und Hinko Smrekar (1883 - 1942).

Der literarische Teil der Osa reichte meist nicht über kurze und kürzere satirische Texte, Lieder, Witze und Sketche hinaus, die gegen die heimischen Klerikalen, die katholischen Organisationen und deren typische Vertreter wie Pfaffen und Betschwestern gerichtet waren. Auch Beleidigungen und Beschimpfungen fehlten nicht, da die Texte als solche den politischen Gegner in den Schmutz zerren sollten. Die Karikaturen der

Osa waren ebenfalls in diesem Geist konzipiert. Sie zeigen aber, daß die groben liberalen Beleidigungen doch leichter verträglich waren, nachdem sie auf die metaphorische Ebene verlegt bzw. visualisiert wurden. Nicht zuletzt bevorzugte gerade der Jugendstil durchdachte bildliche Lösungen, elegante Stilisierungen und die Übereinstimmung der Zeichnung, der schwarzen, farbigen und leeren Flächen. Als bedeutendstes formelles Vorbild der Karikaturisten der Osa galt der Simplicissimus. Mit ihm verband die Osa auch die antiklerikale Orientierung. Doch konnte die Osa die Spannbreite der Satire und die Schärfe des Simplicissimus nicht erreichen. Zu den Zeichnern des Simplicissimus, die Vorbilder für die Karikaturisten der Osa waren, gehörten Thomas Theodor Heine, Bruno Paul und Olaf Gulbransson.